

Divan Şairlerinin Mecnun'a Üstünlük İddiaları

Kaplan ÜSTÜNER*

ÖZET

Divan şairleri, klasik şiirimizde aşığın sembolü olarak kabul edilen Mecnun'a karşı inrenme ve kıskançlık duyguları beslemişler; bu duyguların neticesinde ondan üstün olduklarını iddia eden şiirler kaleme almışlardır. Bu çalışmada divan şairlerinin Mecnun'a üstünlük iddiası taşıyan beyitleri tespit edilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Divan Şiiri, Aşık, Mecnun*

Giriş

Asıl adının Kays b. Mülevvah el-Âmirî olduğu, Emevilerin ilk zamanlarında yaşadığı ve H.70/M.689 yılında öldüğü rivayet edilen Mecnun'un kabilesi, soy kütüğü, gerçekte yaşayıp yaşamadığı, eğer tarihi bir kişilik olarak yaşamışsa ne zaman ve nerede yaşadığı ve hayatının mahiyeti her zaman tartışılmıştır.¹ Bu bilinmezliklerle beraber onun doğu edebiyatlarında bir çok kez işlenen Leyla ve Mecnun mesnevisinin erkek kahramanı ve Leyla'ya duyduğu aşkıdan dolayı aşığın sembol kişilerinden biri olduğu gerçektir. Divan şiirinde de aşık sembolü olarak Ferhad ile birlikte onun adı geçer. Leyla ise sevgilinin timsalidir. Divan şairleri, Mecnun'un Leyla'ya olan destansı aşkını ve bilinen maceralarını ele alarak sayısız mazmunlar oluşturmuşlardır. Mecnun, sevgiliye olan son derece düşkünlüğü, Leyla ile mektep arkadaşlığı, ıstıraba tahammülü, aşk dolayısıyla yaşadığı cünûn hali, aşk ve cünûn ile çöllerde dolaşması,

* Dr. Arş. Gör. Harran Üniv. Fen-Edb Fak. Türk Dili ve Edb. Böl. Elmek: kaplanustuner@yahoo.com

¹ Ahmet Ateş, "Mecnûn", *İA*, C. 7, Eskişehir 1997, s. 439-440; Ahmet Ateş, "Leyla ile Mecnûn", *İA*, C. 7, Eskişehir 1997, s. 49; İsmail Durmuş, "Mecnûn", *TDVİA*, C. 28, Ankara 2003, s. 277-278.

orada vahşi kuşlarla ünsiyeti ve kuşların başına yuva yapması, perişanlığı, ayaklarına zincir vurulması ve sonunda Leyla'ya kavuşmasına rağmen onu tanımaması vb. cihetlerle çok yönlü olarak zikredilir. Adı üzerinde de sözlük anlamı kastedilerek tevriye ya da iham-ı tenasüp yapılır. Telmihlere konu olur.² Fuzûlî gibi şairlerin divanında Mecnun'a sıklıkla rastlanır.³

Günümüzde yapılan çalışmalarda Mecnun, çeşitli açılardan incelenmiş ve bir tip⁴, efsanevi kahraman⁵, mitolojik kahraman⁶ ve roman kahramanı⁷ olarak etraflıca değerlendirilmiştir.

Biz bu bilgilere bir şey ekleme düşüncesinde değiliz. Amacımız divan şiirinde aşığın sembolü olarak kabul edilen Mecnun'la ilgili bazı sorulara cevap aramaktır: Mecnun, acaba divan şiirinde her zaman yukarıda zikrettiğimiz özellikleriyle mi ele alınmıştır? Divan şairleri onu bilinen macerası dışında da değerlendirmişler midir? Mecnun'un aşığın sembolü oluşu şairlerde hangi duyguların uyanmasına sebep olmuştur? Sembol ama gerçekliği tartışılan "kurgusal" denilebilecek bir kişiliğe takınılan tavır nasıldır? Araştırmalarımız sonucunda aşağıdaki şairlerin şiirlerinde sorularımıza cevap bulabildik:

Ahdî⁸, Bâkî⁹, Behiştî¹⁰, Emrî¹¹, Figânî¹², Fuzûlî¹³, Gelibolulu Mustafa Âlî¹⁴, Gelibolulu Sun'î¹⁵, Hasan Ziyâî¹⁶, Hayâlî¹⁷, Hayretî¹⁸,

² Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Haz. Cemâl Kurnaz, Ankara 2004, s. 348-349; Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul 1996, s. 139-142; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 2001, s. 86-87; M. Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divanının Tahlili*, Ankara 2001, s. 67-68; İskender Pala *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1991, s. 314-316; Dursun Ali Tökel, "Mecnun", *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara 2004, s. 314-315.

³ Süleyman Solmaz, "Fuzûlî'nin Gözüyle Mecnûn", *Türk Kültürü Aylık Dergi*, S. 450, Ankara Ekim 2000, s. 632-640.

⁴ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-3 Tip Tahlilleri*, İstanbul 1991, s. 144-158.

⁵ Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul 1984, s. 171-174.

⁶ Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara 2000, 441-448.

⁷ Mehmet Kahraman, *Leyla ve Mecnun Romanı Dâstân-ı Leylî vü Mecnûn*, Ankara 2000, s. 211-293.

⁸ Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı (İnceleme-Metin)*, Ankara 2005.

⁹ Sabahattin Küçük, *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*, Ankara 1994.

¹⁰ Yaşar Aydemir, *Behiştî Divanı*, Ankara 2000.

¹¹ M.A. Yekta Saraç, *Emrî Divanı*, İstanbul 2002.

¹² Abdülkadir Karahan, *Kanuni Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figânî ve Divânçesi*, İstanbul 1966.

¹³ Kenan Akyüz, vd., *Fuzûlî Divanı*, Ankara, 1990.

¹⁴ İsmail Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Divanlarının Tenkitli Metni*, Gazi Ü. SBE., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1999.

Lisânî¹⁹, Mesîhî²⁰, Mezâkî²¹, Nef'î²², Nevres-i Kadîm²³, Ravzî²⁴, Seyyid Şerîfî Mehmed Efendî²⁵, Şehzade Bayezid Şâhî²⁶, Şeyh Gâlib²⁷, Şeyhülislam Yahya²⁸ ve Üsküplü İshak Çelebi²⁹.

Tespit ettiğimiz bu beyitleri çeşitli başlıklar altında değerlendirmeye çalışacağız:

Tarihsel Öncelik

Yukarıda zikrettiğimiz gibi yaşayıp yaşamadığı kesin olmasa da Mecnun'un ortaya çıkışı ve bilinmesi divan şairlerinden öncedir. Bu durum şairlerce değişik şekillerde yorumlanır. Sevgilinin aşkından ve onun verdiği eziyetlere tahammül göstermesi bakımından şairin kendisi sultandır. Emrî'nin sultan olduğunu duyan ve onunla karşılaşmaktan çekinen Ferhad³⁰ ile Mecnun, yokluk ülkesine kaçmışlar yani ölmüşlerdir. Böylece Mecnun'un tarihi önceliği hüsn-i talil ile anlatılmış olur. Şairin Mecnun'a karşı üstünlük iddiası kendisini hissettirir. Mecnun'un daha önce dünyaya gelişi, feleğin ona verdiği bir fırsat olarak değerlendirilir. Mecnun'un zamanında, aşkın başkentinde onun için bando takımı çalmıştır. Şimdi ise aşıklık sırası divan şairinindir. Nevbet kelimesinin tevriyeli kullanıldığı beyitte Hayâlî, aşıklığın felek tarafından önce Mecnun'a sonra da kendisine verildiği inancındadır. Şerîfî ise

¹⁵ Halil İbrahim Yakar, *Gelibolulu Sun'î Divânı ve Tahlili*, İstanbul Ü. SBE., Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002.

¹⁶ Müberra Gürgendereli, *Hasan Ziyâî Hayatı-Eserleri-Sanatı ve Divanı (İnceleme-Metin)*, Ankara 2002.

¹⁷ Ali Narlan Tarlan, *Hayâlî Divanı*, Ankara 1992.

¹⁸ Mehmed Çavuşoğlu, -M. Ali Tanyeri *Hayretî Divan Tenkitli Basım*, İstanbul 1981.

¹⁹ Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı (İnceleme-Metin)*, Ankara 2005.

²⁰ Mine Mengi, *Mesîhî Divanı*, Ankara 1995.

²¹ Ahmet Mermer, *Mezâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Ankara 1991.

²² Metin Akkuş, *Nef'î Divânı*, Ankara 1993.

²³ Hüseyin Akkaya, *Nevres-i Kadîm and His Turkish Divan*, Harvard University, 1996.

²⁴ Yaşar Aydemir, *Ravzî Divanı*, Ankara 2007.

²⁵ Sadık Yazar, *Seyyid Şerîfî Mehmed Efendî; Hayatı, Divanı ve Hilyesi*, Fatih Ü. SBE., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

²⁶ Filiz Kılıç, *Şehzade Bayezid Şâhî Hayatı ve Divanı*, Ankara 2000.

²⁷ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib Divânı*, Ankara 1994.

²⁸ Refik Ertem, *Şeyhülislam Yahya Divanı*, Ankara 1995; Hasan Kavruk, *Şeyhülislâm Yahya Divanı*, Ankara 2001.

²⁹ Mehmed Çavuşoğlu, -M. Ali Tanyeri, *Üsküplü İshâk Çelebi Divanı Tenkitli Basım*, İstanbul 1990.

³⁰ Divan şiirinde aşkın sembol kişilerinden biri olarak kabul edilen Ferhad, divanlarda çoğu kez Mecnun ile birlikte anılmıştır.

Ferhad ile Mecnun'un zamanında dünyaya gelmediğine hayıflanır. Eğer onların devrinde gelseydi, onlara üstat olacağı konusunda iddialı konuşur:

Benem ol şâh-ı mihnet kim vücûda gelmeden dahi
Adem mülkine kaçdılar tuyup Ferhâd ile Mecnûn
Emrî G 390/2

(Sevgilinin aşkından dolayı eziyet çekip sultan olan benim. Bundan dolayı üzümlü duyan Ferhad ile Mecnun, ben daha dünyaya gelmeden yokluk ülkesine kaçtılar/öldüler.)

Gerçi devrân benden önden gayra verdi fırsatı
Pây-ı taht-ı aşkda çalındı Mecnûn nevbeti
Hayâlî Mş 1/4/1

(Felek, fırsatı gerçi benden önce Mecnun'a verdi. Aşk başkentinde onun nevbeti çalındı. Şimdi ise sıra benimdir.)

Mecnûn ile Ferhâd zamânında geleydüm
Aşkunla olurdum o zamân anlara üstâd
Şerîfî K 83/9

(Eğer Mecnun ile Ferhad zamanında gelmiş olsaydım, aşkınla onlara o zaman üstat olurdum.)

Mecnun'un Ölümü

Aşk meydanında divan şairlerine sadece Ferhad ile Mecnun arkadaş olabilirdi. Onlar aşk oyununu oynayıp gidince etraf tenhalaşmış ve meydan şairlere kalmıştır. Aşağıdaki beyitlerde aşıklık konusunda rakip olarak görülen Mecnun'un dünyadan gitmesi büyük bir sevinçle karşılanır:

Geçdi Ferhâd ile Mecnûn bana hem-dem kalmadı
Vâdi-i aşkun bu gün vardır aceb tenhâlığı
Lisânî³¹

(Ferhad ile Mecnun geçip gittiğinden bana arkadaş kalmadı. Bundan dolayı aşk vadisinin bu gün şaşılacak derecede bir tenhâlığı vardır.)

Aşk meydânında Ferhâd ile Mecnûn evvelâ
Cân u baş oynadı gitdi şimdi bizümdür oyun
İshak Çelebî G 219/5

(Aşk meydanında önce Ferhad ile Mecnun can ve baş oynadı, gitti. Oyun şimdi bizimdir.)

³¹Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı (İnceleme-Metin)*, Ankara 2005. s. 509.

Mecnun'un Gerçekliği/Adı Var

Girişte bahsettiğimiz gibi Mecnun diye bir kişinin yaşayıp yaşamadığı, gerçek mi hayalî mi olduğu hep tartışılmalıdır. Divan şairleri de bu tartışmanın farkındadırlar. Bunu da “Mecnûn’un adı var.” ifadesiyle gösterirler. Şairlerin ifadesinden şu manayı anlıyoruz: Mecnun ve aşkı gerçek değildir, efsanedir ve sadece adı vardır. Bizim aşkımız ise gerçektir ve yaşanmıştır. Bundan dolayı daha üstündür. Bu nedenle gerçek aşık bize denmeli yahut aşığın sembolü biz olmalıyız. Beyitlerde konuyla ilgili çeşitli tasavvurlar söz konusudur: Fuzûlî kendisinde Mecnun’dan fazla aşıklık yeteneği/kudreti olduğu ve aşkında sadakat gösterdiği inancındadır. Şâhî’ye göre, kendisi gibi sevgilinin didarına/yüzüne karşı sarhoş olan biri daha dünyaya gelmemiştir. Sun’î ise cünûn/delilik ilmini daha ileriye götürdüğü kanaatindedir. Beyitlerden şairlerin, aşıklıkta şöhreti her tarafa yayılmış olan Mecnun’u kıskandıkları anlaşılmaktadır. Zira kendilerinin bütün bu üstün özelliklerine karşı, hep Mecnun’un aşıklığı ön plandadır. Bunun kabullenilmesi ise zor görünmektedir:

Bende Mecnun’dan füzûn âşıklık isti’ dâdı var
Âşık-i sâdik benim Mecnûn’un ancak adı var
Fuzûlî G 75/1

(Bende Mecnun’dan fazla aşıklık yeteneği/kudreti vardır. Sevgisine sadakat gösteren aşık benim. Mecnun’un ancak adı vardır.)

Dostum Ferhâd u Mecnûn’un cihânda adı var
Gelmedi Şâhî gibi bir âşık-ı dîdâr mest
Şâhî G 11/7

(Ey dostum! Dünyada Ferhad ve Mecnun’un sadece adı var. Şâhî gibi sevgilinin yüzüne aşık olan bir sarhoş daha dünyaya gelmedi.)

Sun’î hoş vâdiye iletmiş cünûnun fennin
Levh-i âlemde hemân bir adı var Mecnûn’un
Sun’î G 87/5

(Sun’î deliliğin ilmini çok ileriye götürdü Dünyanın levhinde Mecnun’un sadece bir adı vardır.)

Nöbetleşe Aşıklık

Eski zamanda kervanlarla yapılan yolculuklar tehlikelerle doluydu. Bunun için özellikle geceleri bazı yolcular nöbet beklerdi. Aşıklığı böyle tehlikeli yolda ilerlemek, aşığı da kervanın yolcuları gibi tasavvur eden şair, Mecnun ile kendisinin bu yolda dönüşümlü olarak nöbet beklediğini söyler:

Kâr-bân-ı râh-ı tecrîdiz hatar havfın çekip
Gâh Mecnûn gâh ben devr ile nevbet bekleriz
Fuzûlî G 123/6

(Masivadan sıyrılmak yolunun kervaniyız. Bir tehlike korkusu ile bazen Mecnun, bazen ben görevi birbirimizden devralarak nöbet bekliyoruz.)

Aşkın şeref ve onurunu koruma ve aşkın gam yükünü çekme görevleri de yine şair ile Mecnun'a verilmiştir. Onlar da bu görevleri nöbetleşe olarak yapmaktadırlar:

Aşk nâmusu ben ü Mecnûn'a düşmüş lâ-cerem
Gam yükün çekmekteyiz ben bir zamân ol bir zamân
Fuzûlî G 216/2

(Aşkın şeref ve onurunu korumak görevi şüphesiz benimle Mecnun'a yüklenmiş. Gam yükünü kimi zaman o kimi zaman ben yani nöbetleşe çekiyoruz.)

Tasavvufta, her devirde Allah'ın bakışının yöneldiği, dünyada manevi tasarruf sahibi ve veliler zümresinin başkanı anlamına gelen kutub³² anlayışına telmihte bulunan şu beyitte Fuzûlî, Mecnun'un döneminin bittiğini ve sıranın kendisine geldiğini söyler:

Sürdü Mecnûn nevbetin şimdi benim rüsvâ-yı aşk
Doğru derler her zamân bir âşıkun devrânıdır
Fuzûlî G 86/2

(Mecnun nöbetini bitirdi. Şimdi aşktan rüsva olan benim. “Her devirde bir aşık hükmünü sürer.” denilmesi doğrudur.)

Mecnun'un Varisi

Aşk, kimse ile paylaşılamayan çok üstün ve çok kıymetli bir meta gibidir. Mecnun ise ona sahip olmuştur. Divan şairlerinin de bu mirasa sahip olma gayreti içinde oldukları görülür. Zira her şair, aşıklık mirasını Mecnun'dan devraldığı ve ona sadece kendisinin varis olduğu iddiasındadır. Bu anlamda Mecnun'un üstünlüğü kabul edilmekle birlikte şairlerin ona karşı “Ben varken Mecnun'u kim anar?” gibi sözlerle meydan okudukları ve onunla boy ölçüştükleri dikkat çeker:

İkisinün dahı bir benden özge vârisi yokdur
Cihânda ben var iken kim anar Ferhâd u Mecnûn'ı
Bâkî G 538/4

(Dünyada ben varken Ferhad ile Mecnun'u kim anar. İkisinin de benden başka varisi yoktur.)

³² Kaplan Üstüner, *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Ankara 2007, s. 389.

Bana cem' olur kanda kim var bir gam
Benim mülk-i aşk içre Mecnûn'a vâris
Fuzûlî G 47/5

(Nerede bir gam varsa benim başıma gelir. Aşk mülkünde Mecnun'un varisi benim.)

Benümdür şimdilik esbâb-ı derd-i aşk-ı cânâne
Bana kalmışdur ol Ferhâd ile Mecnûn'dan mirâs
Ziyâî G 42/3

(Sevgilinin aşk derdi ile ilgili şeyler şimdilik benimdir. Bunlar bana Ferhad ile Mecnun'dan miras kalmıştır.)

Kıyaslama

Divan şairleri kendilerini Mecnun ile kıyaslarlar.

Birinci-İkinci

Aşk meydanında Leyla'nın saçına aşık olma yarışında, şair birinci Mecnun ise ikinci sırada yer alır (Diğer örnek için bkz. Ravzî G 634/2):

Meydân-ı mahabbetde ana evvel idüm ben
Leylî saçınun aşkına Mecnûn bana sâî
Ravzî G 657/3

(Aşk meydanında Leyla'nın saçına ilk defa ben aşık oldum. Mecnun ise bana göre ikincidir.)

Şah-Piyade

Mecnun'un tarihsel olarak Fuzûlî'den daha önce yaşadığı kabul edilir. Bu durum satranç terimleriyle anlatılır. Bilindiği gibi satranç oyununda ilk safta piyade yer alır, şah ise arkada bulunur. Fakat şah piyadeden daha üstündür. Beyitte şah-piyade kıyasıyla Mecnun'a olan üstünlük vurgulanır:

Bana zamân ile Mecnûn mukaddem olsa n'ola
Oyunda şâh ber-â-ber değil piyâde ile
Fuzûlî G 248/3

(Mecnun dünyaya geliş itibarıyla benden önde ise ne olur? Zira satranç oyununda şah, piyade ile beraber değildir.)

Sonsuz deniz-Divane dil

Şair uçsuz bucaksız bir deniz, Mecnun ise divane bir gönüldür. Aşk ilmi konusunda yeterli bilgiye sahip olmayan Mecnun, şair ile konuşacak seviyede değildir:

Benümle bahs-i fenn-i aşka kâdir sanmanız Mecnûn
Benem bir bahr-ı bî-pâyân ol dîvâne bir dildür
Âlî G 308/3

158 *Divan Şairlerinin Mecnun'a Üstünlük İddiaları*

(Mecnun'un benimle aşk fenni konusunda gücü yetebileceğini sanmayınız. Ben sonsuz bir denizim, o ise divane bir gönüldür.)

Anka-Meges

Hayâlî Bey, Mecnun ile arasındaki farkı anka kuşu-sinek kıyaslaması ile verir. Aşk davasında şair anka, Mecnun ise sinek gibidir. Farkın çok belirgin olarak verildiği beyitte hakaret de söz konusudur:

Da'vi-i aşk eylemek Mecnûn'a ben şeydâ ile
Bir meges da'vâyı pervâz etmedir ankâ ile
Hayâlî G 484/1

(Benim gibi çılgın bir aşğın Mecnun'la aşk davasına kalkışması, bir ankâ ile bir sineğin uçuşunu kıyas etmek gibidir.)

Gözyaşını başından aşırma-Başında kuşların yuva yapması

Aşağıdaki beyitte sevgili için dökülen gözyaşlarının kıyaslaması yapılır. Mecnun sevgili için az gözyaşı döktüğünden, onu sel olup başından aşıraramamıştır. Eğer başından aşırsa idi başında kuşlar yuva yapamazdı. Şair ise gözyaşı selini başından aşırıldığından dolayı başında kuşlar yuva yapamamıştır.³³ Fuzûlî, Mecnun'dan üstün oluşunu dikkat çekici bir kıyas ile anlatır:

Dimen Mecnun'a âşık kim başında kuş yuva tutmuş
Benim âşık ki seyl-i eşkümi başumdan aşırdım
Fuzûlî G 190/3

(Mecnun'a başında kuş yuva yaptığı için âşık demeyiniz. Gözyaşımın selini başımdan aşırduğım için asıl âşık benim.)

Üstünlük İfadeleri

Divan şairleri, Mecnun'dan üstün olduklarını iddia eden beyitler de kaleme almışlardır.

Üstat

Mecnun'a üstünlük konusunda çeşitli düşünceler ileri sürülür. Figânî, aşk konusunda hem kendisini hem de Mecnun'u üstat kabul eder. Dünyada üstadın kıymetini üstat olanların bileceğini belirtir. Şâhî, yetenekli öğrencinin hocasını geçebileceği düşüncesinden hareketle, pîri/üstadı kabul ettiği Mecnun'u geride bıraktığını söyler. Hayâlî Bey ise sadece kendini üstat görür. Kişinin üstadını iyilik ve güzellikle hatırlaması daha iyi olduğundan, Mecnun da şaire ruhlar aleminden dua etmektedir:

Vâmık u Ferhâd ü Mecnûn ancak anlar derdümi
Bilür üstâdun cihânda kadrini üstâd olan

³³ Ali Nihat Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Ankara 2007, s. 448.

Figânî G 64/2

(Derdimi ancak Vâmık, Ferhad ve Mecnun anlar. Çünkü dünyada üstadın kıymetini üstat olan bilir.)

Gerçi râh-ı aşkda Mecnûn durur pîrüm benim
Kâbil-i şâgird olan üstâd olur üstâddan
Şâhî G 113/4

(Aşk yolunda benim pîrim Mecnun ise de kabiliyetli öğrenci üstadının üstadı olabilir.)

Âlem-i ervâhdan Mecnûn duâ eyler bana
Hayr ile yâd eylemek yegdir kişi üstâdını
Hayâlî G 623/3

(Mecnun ruhlar âleminden bana dua eder. Kişinin üstadını iyilikle hatırlaması daha iyidir.)

Sultan/Şah

Aşk ülkesinin sultanı divan şairleridir. Onlar suçluları zincire çekerler. Ferhat ve Mecnun gibi köleleri çöle gönderirler. Mesîhî, deli olarak nitelenen Mecnun'un nasıl sultan olduğuna hayret eder:

Nice Ferhâd ile Mecnûn'ları zencîre çeken
Aşk kişverlerinin mâliki sultânem ben
Hayâlî G 437/2

(Aşk ülkelerinin sahibi olan ve sayısız Ferhad ile Mecnun'ları zencire çeken sultan benim.)

Mahabbet şâhıyam Ferhâd ü Mecnûn iki bendemdür
Konak tutmaga anları adem deştine saldum ben
Behîştî G 429/2

(Ben aşk padişahıyım. Ferhad ve Mecnun ise iki kölemdir. Onları konak tutmaları için yokluk çölüne saldı.)

Şâh-ı aşkam bana Mecnûn'la Ferhâd uymaz
Yol eri sanma gel ol iki delüyi yoldaş
Şerîfî G 150/4

(Aşkın sultanı benim. Mecnun ile Ferhad bana uymaz. O iki deliyi beraberce aynı yolda gidilecek yoldaş zannetmeyiniz.)

Tanlaram Mecnûn ile Ferhâd'a kim ben var iken
Mülk-i aşka nice sultân oldu ol iki deli
Mesîhî G 277/4

(Ben varken Mecnun ile Ferhad'a şaşarım. Aşk ülkesine o iki deli nasıl sultan oldu?)

Gerçek Aşık/Öğretmen

Mecnun'u aşk mektebinde aşktan anlamayan, cahil bir öğrenci gibi telakki eden divan şairleri, kendilerini de bu işi iyi bilen bir aşık ya da bu okulda ders veren bir öğretmen gibi tasavvur ederler:

Mekteb-i aşkunda Mecnûn benden almışdur sebak
San'at isterse eğer Ferhâd gelsün hıdmete
İshak Çelebî G 278/4

(Aşk mektebinde Mecnun benden ders almıştır. Eğer Ferhad da sanat öğrenmek isterse hizmete gelsin.)

Aşk âşıklar işidir ey gönül Mecnûn dahi
Sağ olaydı öğrenirdi şimdi benden san'atı
Hayâlî G 643/4

(Ey gönül! Aşk âşıkların işidir. Eğer Mecnun dahi sağ olsaydı aşk sanatını benden öğrenirdi.)

Tutkun Aşık

Bu dünyaya Ferhad ve Mecnun gibi bir çok meftûn/tutkun aşık gelip geçmesine rağmen hiçbiri divan şairinin seviyesinde değildir:

Gerçi kim âleme çok âşık-ı meftûn gelür
Bir benüm gibi ne Ferhâd u ne Mecnûn gelür
Mezâkî G 102/1

(Gerçi dünyaya çok tutkun aşık gelir. Fakat benim gibi ne Ferhad ne de Mecnun gelir?)

Mecnun Hamûş Olur

Aşkının Mecnun'dan daha üstün olduğunu söyleyen Şeyh Gâlib, aşkını anlatmaya başlayınca Mecnun'un sustuğunu iddia eder:

Ben söyledikçe aşkımı Mecnûn hamûş olur
Râz-ı cünûna halka-i zencîri gûş olur
Şeyh Gâlib G 87/1

(Ben aşkımı söyledikçe Mecnun susar. Delilik sırrına zencir halkası dinler.)

Tek

Şeyh Galib, kendini aşk çölünde eşi benzeri bulunmayan, yiğit bir süvari gibi telakki eder. Mecnun ise bu özelliklere sahip değildir. Bundan dolayı onun şaire arkadaş olması düşünülemez:

Mecnûn ile Ferhâd olamazlar bana hem-pâ
Bir yekke-süvârım ki bu sahrâda garîbim
Şeyh Gâlib G 211/6

(Mecnun ile Ferhad bana arkadaş olamazlar. Bu sahrada yiğit ve

eşi benzeri olmayan bir binici olduğumdan yalnız olarak dolaşıyorum.)

Hakaret İçeren İfadeler

Divan şairleri, Mecnun hakkında olumsuz sıfat ve hakaret içeren ifadeler kullanırmışlardır.

Cahil

Mecnun hakkında en fazla cahil sıfatı kullanılır. O, aşk ilmini tekmiil etmediğinden dolayı olgun bir kişi değildir. Aşk konusunda hiçbir şey bilmez. Halbuki aşk ilmini tamamlayana kamil üstat denir. Mecnun ise cahilin biridir. O aşk mektebinde öğrenci bile olamaz. Aşk vadisinde yolunu şaşırmıştır. Onun rehberi ancak divan şairidir. Mecnun, aşk Mushaf'ını bile hatmedememiş ancak *Ve'l-leyl'e*³⁴ kadar okuyabilmiştir:

Demem Mecnûn'a fenn-i aşkı tekmiil etti kâmindür
Benim yanımda ol dîvane bilmez nesne câhildür

Hayâî G 47/1

(Mecnun'a, "Aşk ilmini tamamladı, dolayısıyla kamil biridir." demeyiniz. O divane, benim yanımda hiçbir şey bilmez cahil bir kişidir.)

Gönül tekmiil-i fenn-i aşk iden üstâd-ı kâmindür
Anun yanında kimdür Kûh-ken Mecnûn ne câhildür

Bâkî G 89/1

(Ey gönül! Aşk ilmini tamamlayan kişi kamil üstat olarak kabul edilir. Böyle birinin yanında dağ delen Ferhad kimdir. Mecnun ise zaten cahil biridir.)

Şu kim fenn-i belâ-yı yâri tekmiil itdi kâmindür
Ana sanman ki şâkird olmağa Mecnûn kâbildür

Âlî G 308/1

(Sevgilinin eziyetini çeken, bela ilmini tamamlayan kişi kamil sayılır. Mecnun'un ise böyle bir kabiliyeti olduğunu zannetmeyiniz.)

Bana sor vâdî-i aşkı ne bilürmiş Mecnûn
Bir bilür yok bu yolu râh-berinden gayrı

Mezâkî G 439/8

(Aşk yolunu Mecnun ne bilirmiş? O yolu bana sorunuz. Zira bu yolu, rehberinden başka bilen biri yoktur.)

Hatm eyleyen ey hâce benim mushaf-ı aşkı
Ve'l-leyliye dek okumış ancak anı Mecnûn

³⁴ *Ve'l-leyl*: "Geceye andolsun." Kur'ân, 93/1.

162 *Divan Şairlerinin Mecnun'a Üstünlük İddiaları*

Sun'î G 131/4

(Ey Hoca! Mecnun aşk Mushafını ancak Ve'l-leyliye kadar okumuş, onu hatmeden ise benim.)

Yaban Delisi

Mecnun, aşkıdan dolayı çöllere düştüğü için yaban delisi olarak nitelendirilir. Sözcük anlamına ve çöllerde yaşadığına göndermede bulunulur. Bu niteliklere sahip birinin aşkın sırlarını ve adabını da bilemeyeceği ifade edilir:

Sorma fenn-i gamı Mecnûn'a be yaban delüsü

Ne bilür aşk rumûzın o beyâbân delüsü

Hayretî G 437/1

(Yaban delisi Mecnun'a gam ilmini sormayınız. O çöl delisi aşkın inceliklerini ne bilir?)

Kanda bilsin şâh-ı aşkun dergehi âdâbını

Kûhken bir dağ eri Mecnûn yaban dîvânesi

Hayâî G 615/2

(Ferhad bir dağ eri Mecnun ise yaban divanesidir. Onlar, aşk sultanının dergahının adabını nereden bilsin?)

Meczip

Aşktan aklını kaybeden ve cezbeye kapılan Mecnun meczubun biridir. Böyle bir kişi aşkın kurallarını bilemeyeceği gibi, kendini de aşık yerine koyamaz:

Mecnûn ne bilir kâ'ide-i nâz u niyâzı

Âşık mı sanır kendin o meczûb-ı mahabbet

Nef'î G 16/5

(Mecnun naz ve niyaz kuralını ne bilir? Aşktan dolayı cezbeye kapılan kişi kendini aşık mı sanır?)

İşsiz

Mecnun çöllerde işsiz güçsüz dolaşan bir kişidir. Aşk ilmini de bilmez. Bu özelliklere sahip bir kişi ile aşk ilmini bilen şairi kıyas etmemelidir:

Anma Mecnûn ile Ferhâd'ı bu fenni bilene

Gel kıyâs itme bizi bir iki bî-kârlara

Şeyhülislam Yahya G 376/3

(Mecnun ile Ferhad'ı bu ilmi bilene anma. Bizi bir iki işsizle kıyaslama.)

Mâdûn/Alt derece

Aşk ilminin konuşulabileceği kişiler Ferhad ve Mecnun'dur. Fakat onlar da derecesi düşüktür. Böyleleriyle konuşmak insana utanç verir:

Aşk fennin idelüm Ferhâd u Mecnûn ile bahs
Gerçi itmek ârdur kişiye mâdûn ile bahs

İshak Çelebî G 18/1

(Aşk ilmini Ferhad ve Mecnun ile bahsedelim/konuşalım. Gerçi derecesi aşağı olan kişilerle konuşmak utanılacak bir durumdur.)

Kadın Tutkunu/Zen-pâre

Mecnun, Leyla'ya olan aşkı yüzünden kadın tutkunu/zebûnu, zen-pâre olarak vasıflandırılır. Onun aşk meydanında yiğit gibi dolaşması gerçekte kendisine de bir töhmettir. Zampara birinin anılması doğru değildir:

Meydân-ı aşk içinde Mecnûn'ı anma bana
Er midür ol kim ola bir avratun zebûnı

Emrî G 547/3

(Aşk meydanı içinde Mecnun'u bana anma. Bir kadının tutkunu olan kişiden erkek mi olur?)

Sakin Mecnûn'ı sanman merd-i meydân-ı mahabbetdür
O bir avret zebûnı olmuş erlik ana töhmetdür

Ahdî³⁵

(Mecnun'u sakın aşk meydanının yiğidi zannetmeyiniz. O bir kadına tutulmuştur. Erlik onu itham altında bırakmak demektir.)

Meded bir dahı anman bana Ferhâd ile Mecnûn'ı
Yazılmış defter-i uşşâkda zen-pâreler gördüm

Ziyâî G 293/4

(Ferhad ile Mecnun'u lütfen bana bir daha hatırlatmayın. Zira onları aşıklar defterinde yazılmış zamparalar olarak gördüm.)

Boş sözler konuşan/Herze-gerde

Mecnun, boş ve saçma sözler söyleyen/herze-gerde olarak da nitelendirilir. Beyitte Mecnun'un istikamet sahibi olmadığı da ima edilir. Şair, aşk yolunda doğru gitmeyen biriyle aynı derecede değerlendirilmemesi gerektiğini söyler (Diğer bir örnek için bkz. Nevres G 23/4):

³⁵ Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı (İnceleme-Metin)*, Ankara 2005, s. 568.

Berâber eyleme Mecnûn-ı herze-gerde bizi
Anunla bir degiliz bizde istikâmet var
Nevres G 34/4

(Saçma sözler söyleyen Mecnun ile bizi aynı kefeye koymayınız.
Biz onunla bir değiliz. Zira bizde doğruluk var.)

Sonuç

Çalışmamızda vardığımız sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz.

Divan şiiri bilindiği gibi aşkı merkez alan ve aşık, sevgili, rakip üçgeninden oluşan bir estetik anlayışına sahiptir. Şiirin kurgusunda önemli işlevler yüklenen bu unsurlardan aşğın sembolü olarak Mecnun kabul edilir. Divan şairleri yaşayıp yaşamadığı belli olmayan Mecnun'a karşı imrenmeyle birlikte kıskançlık duygusu da beslemişlerdir. Bu duyguların neticesi olarak da bu kurgusal şahıstan üstün olduklarını iddia etmişlerdir. Mecnun ile boy ölçüşen şairler, divanlarında onun hakkında hakaret içeren ifadeler kullanmaktan da çekinmemişlerdir.

Şairlerin bilinçaltındaki Mecnun'a karşı üstünlük iddiaları, divanlara çeşitli şekillerde yansımıştır: Mecnun'a aşıklık felek tarafından önceden verilmiştir. Bu nedenle onun ünü her tarafa yayılmıştır. Eğer fırsat verilip de o devirde yaşasalardı aşğın sembolü kendileri olurdu. Mecnun'un bu dünyadan gitmesi büyük bir sevinçle karşılanır. Onun sadece adı vardır, o kurgusal bir kişidir. Gerçek olanlar ise şairlerdir. Kimi zaman nöbetleşe olarak aşıklığı sürdürürler. Mecnun'un varisi olmakla birlikte onu geçmişlerdir. Kendilerini Mecnun ile kıyaslarlar. Üstün olduklarını sebepleriyle birlikte dile getirirler. Aşk ilmini bilmeyen Mecnun'un aşık olması düşünülemez.

Divan şairlerinin aşıklık noktasında Mecnun'a üstünlük iddia etmeleri, şairlik kudreti ve kendilerine olan özgüveni göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Doğu edebiyatlarında yapılacak benzer çalışmaların, divan şairinin durumunu bu anlamda daha belirgin bir şekilde ortaya koyacağını düşünüyoruz.

ABSTRACT

Divan poets, in our classical poems, have felt jealousy of Macnun who is accepted symbol of lover and have felt an appetite for him. Because of that, they have written poems that claims their superiority. In this paper, divan poets couplets that claims superiority to Macnun has studied.

Key Words: Divan poem, Lover, Macnun